

2. Busel, V.T. (Ed.) (2004). *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin' :VTF «Perun». 1440 s. [in Ukrainian].
9. Vyhotskiy, L. S. (2005). *Pedahohycheskaya psykholohyya* [Pedagogical psychology]. Moscow: AST : Astrel: Lyuks. 671, [1] s. [in Russian].
10. Leont'ev, A.N. (1975). *Deyatel'nost'. Soznanye. Lychnost'* [Activities Consciousness Personality]. Moscow: Polytyzdat. 304 s. [in Russian].
3. Aleksyeyenko, T.F. (Ed.). (2009). *Sotsial'na pedahohika : slovnyk-dovidnyk* [Social pedagogy: dictionary-directory]. Vinnytsya: Planer. 542 s. [in Ukrainian].

УДК 37.015.3:159.922.7

**БАТЬКИ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА СТАНОВЛЕННЯ
САМОСТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Горбатих В.В.

**психолог ТОВ СЗНЗ І-ступеня «Ліко-школи»,
аспірант лабораторії психології дошкільника**

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

У статті представлено загальнотеоретичний аналіз вивчення впливу батьків на становлення емоційно-ціннісного ставлення старшого дошкільника до себе. Розглянуті стилі спілкування дорослих з власними дітьми та їх вплив на становлення емоційно-ціннісного ставлення старших дошкільників до себе. Також автор статті розглядає такий феномен як авторитет, значимий інший; аналізує необхідність формування батьківської компетентності. Окрім цього, в статті розглядаються особливості емоційно-ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку.

***Ключові слова:** самоставлення, самоповага, авторитет, «значимий Інший», стилі виховання, емоційно-ціннісне ставлення до себе.*

**Горбатов В.В. РОДИТЕЛИ КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА
СТАНОВЛЕНИЕ САМООТНОШЕНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.**

В статье представлен общетеоретический анализ изучения влияния родителей на становление эмоционально-ценностного отношения старшего дошкольника к себе. Рассмотрены стили общения взрослых с собственными детьми и их влияние на становление эмоционально-ценностного отношения старших дошкольников к себе. Также автор статьи рассматривает такой феномен как авторитет, значимый другой; анализирует необходимость формирования родительской компетентности. Кроме этого, в статье рассматриваются особенности эмоционально-ценностного отношения детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: *самоотношение, самоуважение, авторитет, «значимый другой», стили воспитания, эмоционально-ценностное отношение к себе.*

Horbatykh V.V. PARENTS AS A FACTOR OF INFLUENCE ON THE FORMATION OF SELF-RELATION OF CHILDREN OF THE OLDER PRESCHOOL AGE.

The article presents the general theoretical analysis of the study of the influence of parents on the formation of the emotional-value attitude of older preschool child to himself. The styles of adult communication with their children and their influence on the formation of the emotional-value attitude of the older preschool children towards themselves are considered. Also the author of the article considers such a phenomenon as authority, significant other; analyzes the need for formation of parenting competence. In addition, the article deals with the features of the emotional-value relation of children of the older preschool age.

Keywords: *self-esteem, self-respect, authority, "significant other", styles of upbringing, emotional-value attitude to oneself.*

Постановка проблеми. *Значні зміни, що відбуваються в соціально-економічному, політичному, культурному житті суттєво впливають на характер родинного та суспільного виховання сучасної людини. На сьогоднішній день більша частина виховного впливу батьків ґрунтується на прагматичних потребах, діловому спілкуванні та інтенсивній інтелектуалізації, і зовсім мало*

приділяється уваги розвитку внутрішнього світу особистості. Таке стихійне пізнання особистістю себе, власних переживань та здібностей призводить до ускладнення становлення самоствавлення, що впливає на її соціальну активність, життєву позицію та ціннісні-орієнтації.

Мета статті: на основі узагальнення та аналізу психологічної літератури виявити особливості впливу батьків на становлення емоційно-ціннісного ставлення старшого дошкільника до себе.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На думку багатьох психологів, становлення самоствавлення дитини починається на ранніх стадіях онтогенезу за допомогою безпосереднього привласнення тих знань і ставлень, які є у дорослого стосовно неї. Вважається, що саме таким чином на характер самоствавлення можуть впливати значимі для дитини люди – батьки, які транслюють дитині тип ціннісного ставлення.

Виховний вплив батьків відбувається постійно, вони виховують навіть тоді, коли не звертають на це уваги – вчинками, висловлюваннями, інтонацією, мімікою, жестами тощо. Дитина, на ранніх стадіях розвитку, несвідомо наслідує їх риси характеру, моделі поведінки, емоційне ставлення до предметів та явищ. Те, що дорослі заохочують, оберігають, заради чого витрачають сили, чим захоплюються, через що страждають, поступово стає предметом переживань самої дитини.

Згодом дитина дорослішає і починає звертати увагу на найбільш авторитетних, значимих дорослих людей, які викликають у неї глибинні почуття, але водночас прагне демонструвати вже свої моделі поведінки. Таке наслідування має виняткове важливе значення для всього подальшого життя і діяльності дитини. Для пізнання свого «Я» дитина вибирає значимого Іншого із свого обмеженого оточення і високо оцінює створене ним відображення свого «Я». За допомогою зворотного зв'язку, значимий Інший впливає на характер переживань дитини. Позитивний зворотній зв'язок, який повідомляє дитині про те, що його дії правильні і корисні, тим самим свідчить про його компетентність і гідність. Зворотний зв'язок в негативній формі примушує

дитину усвідомлювати свою нездатність і малоцінність. З часом, коли дитина йде до дитсадка, коло оточуючих розширюється, у неї можуть з'явитися декілька авторитетів. Переважно це можуть бути батьки, вихователі і навіть успішний одноліток, авторитет яких ґрунтується на його вірі в безсумнівне їх знання і силу. Віра дитини в дорослого виникає за допомогою тісного емоційного контакту, у якому вона відчуває себе об'єктом любові, опіки, турботи. Найчастіше авторитетом для дитини виступають її батьки, вплив яких близький за механізмом своєї дії до навіювання. Інформація, яку одержують діти від авторитетної близької дорослої людини, набуває для них особливого значення і спонукає їх до дії, не викликаючи при цьому внутрішнього опору. Але якщо дорослі проявляють легковажність по відношенню до них, вони часто ображаються, зляться, починають сумніватися і не вірити їм. Навіть тоді, коли їх розум підказує, що в даному випадку дорослі праві, вони навмисно відмовляються сприймати їх слова як істину. Відсутність тісних емоційних контактів з батьками блокує прагнення дітей заслужити у дорослих схвалення і стати такими, якими вони хотіли б їх бачити.

Батьки з'являються перед дитиною в якості головного джерела оцінки, яка значно скеровує її процес порівняння з іншими людьми, формує її ціннісне ставлення до інших, допомагає їй усвідомити свої найкращі прагнення і можливість стверджуватися серед однолітків, впливає на становлення емоційно-ціннісного ставлення дитини до себе. Маючи здатність ототожнювати себе з близькими дорослими дитина навчається в думках реагувати на саму себе так само, як робили це її батьки. Якщо дитина найчастіше всього чула тільки негативні оцінки, то вірогідно, це стане для неї звичною формою внутрішньої реакції на саму себе» [4, с. 215]. Старші дошкільники ще не усвідомлюють протиріччя, які виникають між власною поведінкою та ідеальним образом «Я». На них вони звертають увагу тоді, коли їх поведінка оцінюється дорослими. Найчастіше переживання дитини, які виникають при актуалізації таких протиріч, направлені не на власний внутрішній світ, а на іншу людину і носять негативний характер – вони зляться, ображаються тощо. Тобто приймають

захисну позицію, що не дає іншим понизити її рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе. Гармонійний розвиток емоційно-ціннісного ставлення до себе передбачає не тільки розширення сфери цінностей внутрішнього світу, але і зростання їх відповідності реальній поведінці дитини як суб'єкта діяльності та спілкування. При цьому необхідною умовою виступає подолання самою дитиною внутрішніх протиріч, що можливо лише в тих випадках, коли вона під впливом оцінної дії «значимих Інших» переживає власну поведінку як несумісну з цінностями його внутрішнього світу. Дитина може не надавати особливого значення будь-яким якостям та властивостям, до тих пір, поки, дорослі не звернуть на них увагу і не дадуть оцінки. За допомогою оцінки дорослих дитина починає цінити в собі, або навпаки, соромитись того, що стало предметом оцінки. Таким чином, одні якості дитини стають для неї особисто значимі, які безпосередньо відносяться до її образу «Я», інші ні [1, с. 53].

Також необхідною передумовою розвитку емоційно-цінного ставлення дитини до себе являється ситуація вільного вибору – там, де дитина виступає суб'єктом діяльності і має нагоду усвідомити власні мотиви і установки. Але тільки усвідомлене вирішення дитиною ситуацій морального, особового вибору дозволяє зрозуміти, що є цінностями особи [1, с. 70]. Поступово старший дошкільник засвоює моральні оцінки, які вчиться використовувати при аналізі своїх вчинків, вже вміє передбачати результат і оцінку зі сторони дорослого. Е.В. Субботський вважає, що через інтеріоризацію правил поведінки порушення цих правил дитина починає переживати навіть у відсутності дорослого [6, с. 47].

Турботливе ставлення близьких дорослих до дитини формує у неї відчуття довіри, компетентності і власної цінності.

Особливу роль у формуванні почуття довіри та становленні емоційно-ціннісного ставлення дитини до себе відіграє рідна мати. Кожне немовля потребує бути разом з матір'ю, потребує поваги, розуміння та серйозного ставлення до себе. Завдяки їй, дитина пізнає себе, відображуючись в її очах. Але це можливо тоді, коли мати дійсно бачить в ній маленьку, безпомічну,

єдину, не на кого несхожу дитину, а не власні надії, страхи, плани відносно майбутнього малюка. В останньому випадку, як зазначає Аліс Мілер, дитина бачить в матері відображення не самого себе, а її проблеми. Сама ж дитина залишається без дзеркала і надалі буде марно шукати його. Якщо ж малюку пощастило, і він зростаючи бачить в матері віддзеркалення себе і відчуває, що мати піклується про його розвиток, то в ньому з роками може розвинути здорову самосвідомість. У оптимальному випадку саме мати створює доброзичливу емоційну атмосферу і з розумінням відноситься до потреб дитини [2, с. 33]. Як зазначає О. Шишак, у материнському середовищі дитина засвоює базове позитивне переживання світу як внутрішню впевненість в емоційному відгуку. Це дає їй відчуття емоційного благополуччя і спрямовує енергію на розвиток. Під поняттям материнське середовище, розуміється емоційний стан та поведінка матері, яка базується на оптимальній чутливості до поточних дитячих переживань. Саме мати виступає надійною опорою для розвитку дитини. Надійність проявляється через упевненість дитини в тому, що мати, яка захистить і підтримає, буде фізично й емоційно досяжна в разі стресової ситуації. [8, с. 401]. Переконливим доказом того, що присутність матері дуже важлива для немовля, є феномен «шпиталізму», тобто в умовах сепарації дитина (6 місяців) часто знаходиться в поганому емоційному стані: плаче, кричить, легко піддається інфекціям, страждає безсонням, втрачає у вазі. У такому випадку в дитини формується базове почуття недовіри, яке в свою чергу блокує природній хід його розвитку. У дитини в процесі взаємодії з рідною мамою складається відповідне ставлення до неї, а через неї і до оточуючого світу. Для нормального психічного розвитку малюка важливо, щоб його ставлення до матері було довірливим. Бо почуття довіри дитини до навколишнього світу, яке формується протягом півтора роки, виступають основою для його позитивних самовідчуттів і як наслідок для позитивного ставлення до оточуючих. Довіряючи іншим і відчуваючи їх підтримку, він не боїться звертатися до нових, незнайомих йому видів діяльності. Таким чином закладається і фундамент позитивного ставлення до самого себе. У своїх

наукових трудах В.С. Мухина підмітила, що для виникнення позитивної емоції недостатньо одного лише задоволення органічних потреб дитини. Воно лише знімає негативні емоції і створює умови, при яких немовля може відчувати радісне переживання. Але саме таке переживання викликано отриманням вражень, і особливо вражень, пов'язаних з дорослим. [3, с. 23].

Створена батьками атмосфера любові поступово збагачує гаму позитивних переживань у дітей, сприяє вірному усвідомленню сенсу добра для іншого, розвиває повагу до себе і до оточуючих. Всі прояви батьківської любові дитина переоплачує на власні досягнення в розвитку, цінує їх і водночас стає цінною для себе. Переживаючи свою значимість для інших, дитина починає прагнути відтворення цього позитивного переживання, у неї з'являється спрямованість на позитивну оцінку дорослого, його схвалення та заохочення. Така емоційна активність дитини є водночас показником процесу формування потреби підростаючої особистості у визнанні, самоповазі. Ця потреба задовольняється тоді, коли батьки у взаємодії з дитиною створюють позитивний емоційний фон, приймають вимоги дитячої самостійності, надають їй можливість робити самостійний вибір. Позитивно оцінюючи ті чи інші дії, вчинки, дорослі надають їм привабливості в очах дітей, пробуджують у дітей бажання заслужити похвалу, визнання.

Надмірні заборони дорослих скеровують власну активність дитини із зовнішніх об'єктів на саму себе, що породжує у неї внутрішню критику та відчуття сорому. Така внутрішня активність мимоволі спонукає її робити виклик оточуючим, порушувати правила поведінки. Якщо ставлення батьків залишається незмінним, то це може спровокувати дитячий негативізм або інфантильність у поведінці. З цього приводу В. Сухомлинський писав, що відчуженість, замкнутість, норовливість дитини починається через неповагу з боку дорослих до дитячих почуттів. «Якщо уважно придивитися до того зла, яке, нажаль, оселяється в серці дитини чи підлітка, то корінь його завжди живиться, образно кажучи, ґрунтом неповаги людської гідності...» [7, с. 33]. Дитина, у якої сформоване елементарне почуття самоповаги, поводить

совісно: у неї розвинені зачатки совісті як рефлексивної емоції, вона усвідомлює і болісно переживає свої помилки та вади, при судженні власних вчинків керується соціально прийнятими правилами поведінки. Така дитина радіє лише тоді, коли схвалення дорослого збігається з його власним відчуттям успіху. Є і такі діти, успіх діяльності яких пов'язується лише зі схваленням значущого дорослого, а власна думка не важлива. Найчастіше ці діти, які намагаються привернути до себе увагу та отримати визнання дорослого, вдаються до хитрощів, обману. Поступово потреба у визнанні, повазі переноситься на відношення з однолітками, де отримує розвиток в інших умовах: якщо дорослий намагається підтримувати дитину у її досягненнях, то однолітки вступають у складні відношення, в яких існують взаємна підтримка і змагання.

Якщо вимоги батьків не відповідають віковим і індивідуальним особливостям дитини, то її уявлення про себе, про своє «Я» є перекрученим, недостовірним. Завищений контроль та вимоги спостерігаються в авторитарному стилі виховання. Батьки вимагають від дошкільника безумовної слухняності та дисципліни. Вони намагаються нав'язати їй свою волю, не враховують її інтереси та думки. Систематично позбавляють її права голосу при вирішенні питань, які безпосередньо стосуються саме її. За неслухняність карають, пильно стежать за кожним кроком дитини в діяльності, за її досягненнями. Зазвичай дорослі стикаються з опором дитини, яке відповідає на натиск, примус, загрози своїми контрзаходами: лицемірством, обманом, спалахами грубості. Але навіть якщо опір виявляється зломленим, разом з ним виявляються зломленими і багато важливих якостей особистості: самостійність, відчуття власної гідності. Виховуючи дошкільника в такому стилі, батьки формують в нього тривожність, невдоволеність собою, невпевненість в своїй силі, залежність від оцінки інших оточуючих, сприяють низькому рівню його самоствавлення. Висока тривожність набуває стійкості при постійній незадоволеності з боку батьків. Наприклад, у дитини є бажання допомогти помити посуд, вона бере мис, але залишає плями. Мати дивлячись на це,

забирає у неї посуд і незадоволеним голосом каже: « Ти ще малий, ти ще не вмєш, їди я краще зроблю сама». І якщо таке повторюється часто, у дитини виникає страх зробити щось не так, неправильно. Такий же результат може бути тоді, коли дитина виконує завдання успішно, але батьки очікують від дитини більшого, нереального і постійно нагадують її про це. Невпевненість в собі приводить до ряду інших особливостей – бажання бездумно слїдувати вказівкам дорослого, діяти лише по зразках і шаблонах, боязні проявити ініціативу, формальному засвоєнню знань і способів дій. Через зростання тривожності у дитини зникає бажання виконувати завдання з вищим рівнем складності або будь яку нову роботу, бо вона вже заздалегїдь впевнена, що в неї не вийде, вона не зможе. Зазвичай відмова дошкільника сприймається дорослими як лїнощі і викликає в них незадоволення, що в свою чергу збільшує емоційний дискомфорт дитини. Виходить замкнуте коло: несприятливі умови та високий рівень тривожності і невпевненості в собі відбиваються на поведінці дитини і впливає на результативність її діяльності. Низький рівень досягнень викликає відповідну бурхливу реакцію близьких дорослих, яка у свою чергу, підсилює та закрїплює тривожність та негативні риси характеру дошкільника. Розірвати це коло можна, змінивши установки та завищені вимоги батьків. Тривожна поведінка дитини поєднується з захисною самооцінкою. Дошкільник якби відсторонюється від реальності. Цї діти теж мають сильну потребу в увазі до себе, але реалізувати її не можуть завдяки своїй тривожності. Вони мало помітні, побоюються викликати несхвалення своєю поведінкою, прагнуть до виконання вимог дорослих. Незадоволена потреба в увазі приводить до наростання ще більшої пасивності, непомітності, що призводить до труднощів в спілкуванні. Змінити на краще таку поведінку можна при таких умовах: заохочувати активність дітей, підтримувати їх ідеї і допомагати їм реалізувати їх, проявляти щире зацікавлення результатами їх діяльності.

Також до тривожної, невпевненої поведінки дитини може призвести гіпертурбота батьків. Гїперопїка виявляється у стремлінні батьків оточити дитину надмірною увагою, захищати її в різних випадках, навіть коли в цьому

немає потреби, постійно тримати дитину біля себе, зробити залежним від своїх настроїв і почуттів, вимагати від неї відповідних вчинків. Але буває, що дитині надається достатня увага, а вона її не задовольняє через гіпертрофовану потребу в емоційних контактах. Така дитина добиватиметься уваги, навіть порушуючи правила поведінки. Тому дорослі повинні як можна менш використовувати нотації і повчання, робити зауваження не в різкій емоційній формі, а спокійно, не звертати увагу на легку провину і карати за великі.

При ліберальному стилі виховання дошкільник сам по собі. Система між особових стосунків в сім'ї, що будується на визнанні можливості і навіть доцільності незалежного існування дорослих від дітей, може породжуватися тактикою «невтручання». Здається таке враження, що існують два різні світи, які між собою не перетинаються: дорослі і діти, тобто діти самі по собі, батьки самі собі. Їх або постійно хвалять на кожному кроці або не помічають, від них нічого не вимагають, не дотримуються системи заохочення та покарання, часто намагаються відкупитися подарунками. У таких дітей не розвинута дисципліна, вони не вміють організувати себе і слідкувати за своєю поведінкою. Недоглянуті дошкільники зазвичай мають неадекватне самоставлення, яке базується на завищеній самооцінці. В поведінці часто проявляють демонстративність, яка пов'язана з підвищеною потребою в успіху і увазі оточуючих дорослих.

Окрім авторитарного та ліберального стилю виховання існує демократичний. Демократичний стиль виховання вперш за все враховує інтереси і потреби дитини. Його ще називають стиль «згоди». Для такого стилю виховання характерні теплі стосунки між батьками і дітьми, помірні дисциплінарні вимоги і надії на майбутнє дітей, а також часте спілкування. Цей стиль найбільш поширений на Заході. Батьки дбайливі і уважні, вони створюють в будинку атмосферу повну любові і забезпечують емоційну підтримку своїм дітям; вони тверді, послідовні в своїх вимогах. Дорослі створюють дисципліну, використовуючи раціональні і проблемно-орієнтовані стратегії, вимагають від дітей підпорядкування деяким сталим стандартам в

поведінці і контролюють їх виконання. Батьки для досягнення взаєморозуміння з дітьми використовують розумні аргументи, обговорення і переконання, а не силу. Вони в рівній мірі вислуховують своїх дітей і висловлюють їм свої вимоги. У дітей є альтернатива, їх заохочують пропонувати свої рішення і приймати на себе відповідальність за свої вчинки. В результаті такі діти вірять в себе і в можливість виконання обіцяних ними зобов'язань, мають адекватне самоствавлення.

Отже, дошкільники з адекватним самоствавленням виховуються в сім'ях, де батьки приділяють їм достатньо багато часу; позитивно оцінюють їх фізичні і розумові дані, але не завищують рівень їх розвитку; підтримують і прогнозують хорошу успішність в школі. Дітей часто заохочують своїм прикладом, але не дарунками, карають, в основному, відмовою від спілкування. Старші дошкільники із неадекватним самоствавленням зростають в сім'ях, в яких з ними не займаються, але вимагають слухняності; низько оцінюють, часто докоряють, карають, інколи – при сторонніх; не чекають від них успіхів в школі і значних досягнень в подальшому житті.

Висновки. Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчує, що самоствавлення дитини починає формуватися з перших днів її народження в умовах емоційного спілкування з батьками. Сім'я, як первинне природне оточення людини, має велике значення у становленні емоційно-ціннісного ставлення дитини до себе. Від неї залежить коло духовних потреб дошкільника, його інтереси, прагнення, характер ставлення до інших людей, до самого себе, його спрямованість та темп розвитку. Особливість формування уявлення дитини про себе, полягає в тому, що дошкільник залежить від ставлення до нього дорослих – від їхніх думок, оцінок, уваги, доброзичливості, підтримки. Тобто, в своїх очах дитина є такою, якою оцінюють її близькі і авторитетні для неї люди і лише поступово вона стає здатною самостійно оцінювати свої особисті властивості, внутрішній стан, вчинки, поведінку.

Література

1. Воспитание детей дошкольного возраста / ред. Л.Н. Проколиенко. Киев: Рад. шк., 1990. 368с.
2. Миллер А. Драма одаренного ребенка и поиск собственного Я. Москва: «Прогресс», 2012. 109 с.
3. Мухина В.С. Детская психология. Москва: Просвещение, 1985. 272с.
4. Ружская А.Г., Абрамова Л.Н. Как относится к жалобам дошкольников в детском саду. *Вопросы психологии*. 1983. №4. С. 96–103.
5. Столяренко Л.Д. Взаимодействие в группе. Психология: учеб. для вузов. Санкт-Петербург, 2005. С. 512–526.
6. Субботский Е.В. Психология отношений партнерства у дошкольников. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1976. 144 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ, 1977. Т. 4. 550 с.
8. Шишак О. Мати як середовище психологічного розвитку дитини: поняття про материнські функції. *Проблема загальної та педагогічної психології*. / за ред. Максименка С.Д. Київ, 2005. Т. VII. Вип. 6. С. 394–402.

References

1. Prokolyenko, L.N. (Ed.). (1990). *Vospytanye detei doshkolnoho vozrasta* [Education of children of preschool age]. Kyiv: Rad. shk. 368s. [in Ukrainian].
2. Myller, A. (2012). *Dramma odarenoho rebenka y poysk sobstvennoho Ya* [A drama about a child and the search for one's own self]. Moscow: «Prohress». 109 s. [in Russian].
3. Mukhyna, V.S. (1985). *Detskaia psykholohyia* [Child psychology]. Moscow: Prosveshhenye, 272 s. [in Russian].
4. Ruzskaia, A.H. & Abramova, L.N. (1983). *Kak odnosytsia k zhalobam doshkolnykov v detskom sadu* [How it relates to complaints of preschool children in kindergarten]. *Voprosy psykholohy – Questions of Psychology*, 4, 96–103. [in Russian].
5. Stoliarenko, L.D. (2005). *Vzaymodeistvye v hruppe*. [Interaction in a group]. *Psykholohyia – Psychology*. Sankt-Peterburh, S. 512–526. [in Russian].

6. Subbotskyi, E.V. (1976). *Psykholohyia otnoshenyi partnerstva u doshkolnykov [Psychology of partnership relations among preschoolers]*. Moscow: Yzd-vo Mosk. un-ta, 144 s. [in Russian].
7. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). *Vybrani tvory v piaty tomakh [Selected works in five volumes]*. Kyiv. Vol. 4. 550 s. [in Ukrainian].
8. Shyshak, O. (2005). *Maty yak seredovyshche psykholohichnoho rozvytku dytyny: poniattia pro materynski funktsii [Mother as an environment for the child's psychological development: the concept of maternal functions]*. S.D. Maksymenko (Ed.). *Problema zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii [The problem of general and pedagogical psychology]*. (Vol. VII, issue 12), (pp. 394–402). Kyiv. [in Ukrainian].

УДК 195.95

РОЗУМІННЯ ДОШКІЛЬНИКАМИ ЕМОЦІЙ

Гулько Ю.А.

**кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психології творчості,**

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Розуміння дошкільниками як власних емоцій так і емоцій інших людей може протікати на рівні впізнавання, пригадування і на рівні мислення. При домінуванні процесів пам'яті розуміння емоцій дуже часто протікатиме як домислювання. Розуміння дітьми кожної конкретної емоції можна розглядати як складний рухливий когнітивний конструкт. Компонентами цього конструкту є образні уявлення, поняття, судження про прояв емоцій та причини їх появи, а також нечіткі, розпливчасті знання про можливі причини появи емоцій. Набуті дітьми знання виступають тим провідним смисловим орієнтиром, що дасть можливість дитині зрозуміти нові прояви емоцій. Зміна провідних смислових орієнтирів, на які опираються діти при розумінні емоцій (а отже і розвиток розуміння), відбувається завдяки дитячій надситуативній активності та соціальному експериментуванню.